

Techniek

(Een fenomenologische schets).

‘Het lijkt wel of het zo uit de hemel is komen vallen!’ ... Ik sta het werk van een student te bewonderen, ‘Wat een talent!’ ‘Kijk toch eens hoe dit is gedaan en hoe mooi het zo is geworden’ ... Ik ben sprakeloos, heb er zo vaak naast gestaan en heb aanwijzingen gegeven, voorbeeldjes laten zien. Gekeken hoe het zoeken langzaam maar zeker veranderde in een efficiënte trefzekerheid. De metamorfose voltrok zich soms zonder mijn ‘goede’ raad. Sterker nog, die punten waarvan ik dacht dat het beter kon, zijn nu de spil geworden waaromheen alles draait. Het werk overtuigt! ...Straalt kracht uit door een prachtige combinatie van ‘vuur’ en techniek! Het is met een moeilijk woord ‘zelfevident’ geworden. Gaat het om een toevallige ‘voltreffer’? ‘Kun je me meer van dit moois laten zien’? vraag ik.

Een rotvraag weet ik. Ik ben nu eenmaal een mens en neem graag een kijkje in de keuken van een collega-kunstenaar. ‘Hoe doe je dat’? zou een betere vraag zijn. Het blijft een lastige vraag waar slechts deels antwoord op kan worden gegeven want hij gaat over de beheersing van emotie. ‘E-motie’ betekent zoveel als ‘iets wat uit zichzelf beweegt’ en is daarom oncontroleerbaar. Het lijkt op een koets met vier op hol geslagen paarden ervoor en de koetsier moet al dat geweld maar in goede banen zien te leiden... In ieder geval is het de combinatie van emoties en technische beheersing van de ‘koetsier’ geweest die heeft geleid naar zo’n volmaakt eindresultaat. ‘Techniek’ is een woord dat we hebben geleend van de Grieken om aan te geven dat het gaat om kundigheid. (Oudgrieks: Τεχνή).

Een kundigheid die inhoudt dat iets reproduceerbaar is. Als je iets meer dan één keer kunt, dan maak je kennelijk gebruik van een speciale techniek. Het is lastig om alle betekenissen die de Grieken hebben bedacht om inhoud aan dit woord te geven te duiden. Bij Plato betekent het iets anders dan bij Aischylos, bij Ptolemeus iets anders dan bij Aristoteles. Een vrouw die haar kindje baart gebruikt haar ‘lichaamstechniek’, haar weeën tijdens de geboorte. Een vorm van ‘oerdenken’. Een politicus die het woord voert gebruikt ‘overredingstechniek’ in zijn redevoering om ons van zijn visie* te overtuigen en een ingenieur bedenkt oplossingen voor problemen die we in ons leven tegenkomen. Met voorhanden zijnde technologische kennis bouwt hij voor ons aan een toekomstbeeld, een ‘plan’ waarin toekomstige ontwikkelingen kunnen zijn meeberekend. Denken van tevoren (a priori) staat dan tegenover achteraf denken. (a posteriori). De tijd zal leren of dit denken vruchtbaar is geweest.

*(*De hooggeleerde politicus Mark Rutte zei onlangs op televisie dat hij bij het woord ‘visie’ moest denken aan zijn opticien)...*

Een kunstenaar die aan het werk is, denkt en beslist volgens mij op alle drie bovenstaande manieren. Hij/ Zij begint met een idee wat ‘er uit’ moet. Een concept wordt ‘geboren’. Hoe een concept vervolgens groeit naar een veelzeggend, rijk en overtuigend beeld, staat in het begin nog niet vast. Factoren zoals die met betrekking op de uitvoering, spelen een grote rol. De kunstenaar zoekt naar het juiste materiaal om het concept vorm te geven. Elk materiaal is weerbarstig, vraagt om een zekere beheersing als het straks op een betekenisvolle wijze functioneert als ‘drager’ van dat concept. De kunstenaar gaat spelen met het materiaal, componeert er mee. Deelt met ons zijn emotie en draagt die op ons over. Hij weet dat de mate van ‘taligheid’ in het kunstwerk bepaalt in hoeverre wij straks in staat zullen zijn om de bedoeling ervan te begrijpen. Het werk communiceert zichzelf het liefst zonder enige krampachtigheid, weet hij. Hier is ‘overredingstechniek’ voor nodig! Een goed doordacht gebruik van materialen en handelingen bepaalt de zeggingskracht van een kunstwerk. Niets overbodigs leidt nog af van de kern van de zaak. Elke toevallige bijkomstigheid die om de hoek kwam kijken tijdens het uitvoeringsproces draagt bij aan het eindresultaat. Geeft ruimte en lucht. Is niet slechts ‘ruis’ maar heeft een toegevoegde waarde, ... is ‘interpunctie’ geworden in het grotere geheel.

Dit is al moeilijk genoeg maar het wordt nog ingewikkelder want de derde manier van denken die aan bod komt is tegelijkertijd een 'terugdenken' en een 'vooruitdenken'. Het kunstwerk is klaar en wordt geëvalueerd door de toeschouwer die het tegenkomt in een galerie, een museum of gewoon bij de kunstenaar thuis. Die toeschouwer brengt zijn eigen kennis en levenservaring mee bij het beoordelen van het kunstwerk. 'Het is de tijd die ons zal leren of de kunstenaar gelijk heeft gehad', hoor je dan ook vaak zeggen.

Met zo'n opmerking doe je geen recht aan de kunstenaar want wat nu als het kunstwerk zijn tijd ver vooruit is? Het gebeurt wel vaker dat we de reikwijdte van zo'n werk in eerste instantie niet begrijpen. We moeten ons ineens een geheel nieuwe manier van denken aanleren om het kunstwerk te duiden. Het ontbreekt ons voornamelijk aan vergelijkingsmateriaal want een kwaliteitsoordeel wordt nu eenmaal gevormd vanuit een context. We zien meestal pas dat iets gebrekkig is gedaan als we ook hebben gezien dat het anders kan.

Er is geen sprake van grote kunst als we een werk bekijken dat volledig is geconformeerd aan wat we zijn gewend. Zo'n werk is saai in onze ogen, het mist de spanning van 'het vuur', kleurige spontaniteit die ons verrast en 'wakker' schudt. Dit probleem is inherent aan ons gebruik van techniek. Het gevaar bestaat dat techniek leidt tot eenvormigheid. Technisch inzicht ontstaat door een veelheid aan onderlinge afspraken over hoe we de werkelijkheid dienen te interpreteren om die te kunnen beheersen. Het lijkt op *terugdenken*, op reflecteren aan een behoefte. Wij mensen plaatsen ons door gebruikmaking van techniek in een netwerk of een 'systeem' dat mogelijkheden biedt maar tegelijkertijd ook beperkt. Techniek en de talloze toepassingen ervan, bepalen tegenwoordig bovendien steeds meer de manier waarop we leven. We vertrouwen erop in ons streven naar een mooier, gezonder, veiliger en beter bestaan. We raken soms zo gewend aan de 'spelregels' van zo'n gesloten systeem dat die ons leven gaan beheersen, in plaats van andersom. Met nog meer techniek proberen we vervolgens oplossingen te vinden om onze toekomst zeker te stellen. Die toekomst lijkt vreemd genoeg juist minder goed voorspelbaar geworden. We beseffen nu pas dat we terug moeten naar de 'tekentafel' want de gekozen aanpak blijkt niet voldoende te zijn geweest om aan onze behoeften te voldoen. We worden gedwongen om opnieuw en beter te kijken, *vooruit te denken*. 'Wat hebben we over het hoofd gezien?' is de vraag.

Een 'groot' kunstwerk geeft richting aan ons denken omdat het zich deels '*onttrekt*' aan techniek doordat het verwijst naar datgene wat zich juist *niet* door middel van techniek laat kennen en beheersen.

Het geheel aan materialen en handelingen, (het technische gedeelte van het kunstwerk), verwijst uiteindelijk naar iets wat er buiten ligt. De kunstenaar heeft ons geleid naar de 'blinde vlek' in ons vermogen tot begrip. Dit besef kan alleen worden opgeroepen doordat we het problematische aspect ervan erkennen. De kunstenaar heeft ons met zijn experiment een 'springplank' gegeven van waaraf we met een bredere blik overzicht kunnen krijgen op nieuwe mogelijkheden tot interpretatie. Ons aanvankelijke onbegrip voor de duiding van het kunstwerk blijkt te zijn 'omgesmolten' tot de sleutel die past op de deur die leidt naar nieuw inzicht. We hoeven alleen nog maar die sleutel te leren gebruiken om de deur te openen...

Er is een oude Griekse mythe die gaat over twee broers. Prometheus en Epimetheus. De naam 'Prometheus' betekent zoveel als 'de op voorhand denkende', hij denkt eerst en neemt daarna pas een beslissing en 'Epimetheus' betekent het tegenovergestelde: hij handelt eerst en gaat dan pas na-denken.

Tijdens het ontstaan van de wereld kregen deze twee Titanen de opdracht om aan alles wat straks zou gaan samenleven op aarde, voldoende eigenschappen mee te geven waardoor het kon blijven voortbestaan en zich bovendien zou kunnen vermenvuldigen.

Epimetheus voelde zich als eerste geroepen om die taak te volbrengen. Hij zei tegen zijn broer: 'Laat mij beslissen over de verdeling van de eigenschappen, dan kun jij straks oordelen over hoe ik het heb gedaan'.

Aanvankelijk ging hij goed te werk. Hij zorgde ervoor dat alle grote dieren weinig nageslacht kregen, hooguit een nestje met één of twee jongen. De grote dieren hadden toch niet veel te vrezen van de kleinere en waren vanzelf verzekerd van een veilig voortbestaan. De middelgrote dieren hadden meer behoefte aan bescherming maar ook daar zorgde Epimetheus voor. Hij bedacht allerlei middelen waarmee deze dieren zich in geval van nood konden beschermen. Hij gaf een schild aan de schildpad, slag tanden aan de leeuw, klauwen aan de beer, een sterke staart en soepele vinnen aan de vissen. Hij zorgde ervoor dat dieren die in droge gebieden moesten leven maar weinig dorst hadden en dieren zoals het eekhoorntje dat niet een warm nestje kon bouwen om zichzelf te beschermen tegen de kou, een pluimstaart kreeg om zich daarmee in de winter te voorzien van genoeg warmte. De zwakkere dieren kregen een schutkleur waarmee ze zich konden verbergen in geval van nood en de nog veel kleinere diertjes konden zich zeer snel voortplanten, ze krioelen zoals dat heet en ze beschermen op die wijze hun voortbestaan.

Epimetheus voelde zich trots over zijn beslissingen en toonde het werk aan zijn broer. Die bezag de keuze die Epimetheus had gemaakt maar doorzag ook de onverstandige manier van uitdelen van alle eigenschappen aan de levende wezens want de mens had nog niets waardevols meegekregen. De koek was nu eenmaal op! De mens stond nog steeds breekbaar en 'naakt' en een beetje afzijdig te wachten op zijn komst op aarde. Hoe moest het nu goedkomen? Prometheus wist voor dit probleem ook geen oplossing en besloot ten einde raad het vuur te stelen van Hephaistos, de god van de 'onderwereld' en hij stal bovendien de kennis over het gebruik van het vuur van Athene, de godin van de wijsheid. Hij gaf die vervolgens mee aan de mens zodat ook die zich kon verzekeren van een relatief veilig voortbestaan.

Natuurlijk werd hij vanwege deze diefstal door de goden gestraft. Zeus de oppergod, beval om als straf Prometheus vast te binden aan een berg. Vervolgens zag hij erop toe dat een adelaar dagelijks langs kwam vliegen om Prometheus' lever weg te pikken die vervolgens tijdens de nacht weer aangroeide.

...Een pijnlijke geschiedenis, die van de bewustwording van de betekenis van techniek!